

Irena Fileki, dipl. etnolog, viši kustos
Etnografski muzej u Beogradu
Srbija i Crna Gora

MUZEJSKA ZBIRKA U PROUČAVANJU ODREĐENE KULTURNE POJAVE KAO DELA OPŠTEG KULTURNOG NASLEĐA

Abstrakt

Zbirka *Vez i čipka* Etnografskog muzeja u Beogradu, pruža mogućnosti proučavanja različitih vrsta rada i tehnika. Ova dva načina ukrašavanja tekstilnih predmeta se mogu, bez obzira na regionalne i nacionalne razlike, posmatrati globalno kao vidovi ispoljavanja umetničkih sklonosti nastalih pod različitim kulturnim uticajima. Zato Zbirka *Vez i čipka* pruža velike mogućnosti jer sadrži predmete iz skoro svih krajeva bivše Jugoslavije, s najvažnijim tipovima rada.

Ključne reči:

muzejska zbirka, vez, čipka, bivša Jugoslavija.

Od osnivanja Etnografskog muzeja u Beogradu 1901. do danas, način objedinjavanja predmeta, kao i drugi oblici rada u Muzeju, vremenom su se menjali, prilagođavali potrebama društva i etnološke nauke. Podela predmeta u kolekcije na principu njihove srodnosti prerasta u grupisanje predmeta u sistematske zbirke. Principi rada u Muzeju, od osnovnog zadatka, a to je zaštita predmeta, preko stručne obrade, prerasta u klasifikaciju kojoj je cilj stručna i naučna obrada i kompletno proučavanje određene teme.

I vez i čipka predstavljaju stare, opšte poznate veštine. Vez se pominje u starim civilizacijama: asirsko vavilonskoj, egipatskoj, zatim u antici, Vizantiji pa kroz srednji vek, renesansu, naravno u različitim formama i načinima rada opstaje do modernih vremena. Čipka, kao samostalni ukras, izrasta iz ukrasnog, sastavnog šava izvedenog iglom koji, kao jedan od osnovnih bodova u izradi čipke, takođe poreklom sa Orijenta, počekom renesanse postaje osnova evropskog čipkarstva.

Kod nas vez, a donekle i čipka, predstavljaju važan ukras tekstilnih predmeta. U tradicionalnoj kulturi vez je bio najvažniji ukras odeće, prvenstveno

ženske. Kao i u Srbiji tako i na Balkanu, odnosno ostalim krajevima bivše Jugoslavije, vez krasi košulje, suknene odevne predmete, čarape, ženska oglavlja i tekstilno pokućstvo Čipka, u tradicionalnoj kulturi, uglavnom je ređi ukras. Pretežno uske trake čipke su rađene na ivicama košulja, ili su njima spajani šavovi na rukavima ženskih košulja. Evropski stilski uticaji transformisani, uglavnom posrednim prihvatanjem, uticali su na primorske i severne krajeve bivše Jugoslavije, naročito kad je čipka u pitanju, pa zahvaljujući toj činjenici, na prostoru bivše Jugoslavije su zastupljene sve najvažnije evropske tehnike izrade čipke.

Zbirka Vez i čipka sadrži blizu 5.000 predmeta, od toga oko 3.500 vezova, više od 1.200 čipki i predmete koji su pomagala za izradu vezova i čipki. Najveći broj vezova je sakupljen iz Srbije, Kosova, Metohije, Vojvodine zatim iz Hrvatske (1.000 predmeta), Makedonije (600), Bosne i Hercegovine (više od 100) i Crne Gore (12 primeraka). Iz država koje ne pripadaju bivšoj Jugoslaviji u zbirci postoji nešto manje od 100 primeraka.

Kolekcija čipki sadrži manje predmeta u odnosu na vezove. Najviše je kukičanih čipki (131), čipki na batiće (61), pletenih čipki, raspleta i ažura (43 predmeta). Grupi šivanih čipki i grupi kerica i gajtana pripada oko 70 predmeta. Kolekciju dopunjuje i album s uzorcima čipki koji sadrži 369 predmeta. Najbrojniju grupu, od 551 predmeta, čine uzorci čipki prišiveni na tkanine, dok je industrijskih čipki svega 17.

Klasifikacija primenjena na Zbirku je diktirana predmetima i njihovim najvažnijim karakteristikama. Sistematizacija *Zbirke vez i čipka* izvršena je kombinovano. Vezovi su razvrstani po geografskim oblastima i na osnovu ornamentike, a čipke prema tehnici izrade. Sistematizacija materijala je neophodna radi lakšeg korišćenja zbirke, odnosno predmeta, a geografski princip sistematizacije, kao ostatak ranijih naučnih pristupa u etnologiji, opstao je do danas.

U okviru Srbije, Zbirka je sistematizovana na kolekcije vezova istočne Srbije, zapadne Srbije, Kosova i Metohije i Vojvodine. Najbrojnija je kolekcija vezova sa Kosova i Metohije, gde je vez bio vrlo važan ukras ženskih košulja, vekovno negovanje i primenjivanje veza dovelo je do bogate ornamentike i naziva košulja prema ornamentima, ali i drugim karakteristikama veza. Tako, u okviru vezova sa Kosova, imamo vezove sa košulje: *pazarke*, *lipljanke*, *tri šarke*, *lozane*, *zmijane*, *đurđevojke*, *zlatane*, a vezovi iz Metohije su grupisani prema ornamentici na delove ženskih košulja s ornamentima: kolo, krst i romb, veliki krst, jabuka, amajlija, bogasija. Posebne grupe vezova iz ovih oblasti čine vezovi sa oglavlja i albanski vez. Predmeti iz Makedonije su grupisani po oblastima, ali je jedan deo te kolekcije bez podataka ostao nerazvrstan. Vezovi iz Bosne i Hercegovine uglavnom potiču iz Bosanske krajine i Hercegovine. Vezova iz Hrvatske je najviše iz Slavonije, zatim Posavine i Dalmacije. Vezovi bez podataka se nalaze u grupi neraspoređenih predmeta.

Čipka je podeljena prema tehnikama izrade, mada ne do kraja. Izuzetak čine uzorci čipki prišiveni na tkanine i album s uzorcima čipki koje su izrađene različitim tehnikama.

Vež je, do sada, uglavnom proučavan u okviru kulturno-geografskih oblasti, pa je osim tematskog predstavljao i metodološki pristup ovim oblastima narodnog umeća. Vež na nošnji, a on i jeste u našoj tradicionalnoj kulturi najprimarniji, ako se uzme celokupni utisak koji je ostavljao, bio je karakteristika užih oblasti. Od kraja do kraja izgled veza se menjao tako da su i susedne oblasti mogle da imaju sasvim različit vezeni ukras. Najbolju ilustraciju u Zbirci pružaju vezovi iz Makedonije. Vež se razlikuje od oblasti do oblasti po boji, ornamentima i njihovom rasporedu. Skopska Blatija ima različit vež u odnosu na Skopsku Crnu Goru, kumanovsku oblast, Polog i dalje na jug – svaku oblast karakteriše drugačiji vež. Kad su dinarske oblasti u pitanju, na osnovu vezova iz Zbirke, odnosno kolekcije vezova iz Bosne i Hercegovine, boja, ornamenta i njihov raspored na košulji jesu oni elementi koji se razlikuju dok su tehnike uglavnom iste. Zmijanje, Imljani i njima susedne oblasti imaju različit vež po koloritu i rasporedu ornamenta. Najbolji primer za razliku u vežu dve susedne oblasti pružaju vezovi sa košulja Kosova i Metohije. Iako su tehnike vezenja u osnovi iste, zahvaljujući razlici u boji i rasporedu veza, posmatranjem se stiče sasvim različit utisak.

Konavli, čiji se vež izdvaja i svrstava u „*najfiniji svilovež ne samo u jadranskoj zoni*”¹ i pruža dobar primer tehničke i umetničke savršenosti u Zbirci, zastupljen je veoma dobro očuvanim primercima pretežno iz XIX veka.

Vež na nošnji je uvek imao strogo utvrđen raspored, izbor boja i kombinaciju ornamenta. Pravila o izgledu ornamenta, njihovom rasporedu, bojama, poštovana su, generacijama prenošena i bliska su shvatanju umetnosti koje je postojalo u davnoj prošlosti, antici i srednjem veku.² Ono što se uočava, bez obzira koja je oblast u pitanju, jeste smisao za kompoziciju i raspored likovnih elemenata u celinu, osećanje za boje i proporcije. Osim toga, veoma važno pravilo koje poštuju vezilje, a koje je inače u narodnoj umetnosti sve prisutno, jeste simetrija i ona prati narodnu umetnost kao vrlo važan atribut lepog.

Čipke, za razliku od veza, nemaju lokalni karakter i nisu tako usko određene. Njihove glavne karakteristike, materijal i tehnike ne omogućavaju znatne razlike i izdiferenciranost od oblasti do oblasti. Od jednostavnih raspleta, ažura, kerica i gajtana, preko čipki rađenih iglom i čipki na batiće do novijih tehnika, kao što su kukičana i pletena čipka, stiče se uvid i pregled glavnih tehnika

¹ K. Benc-Bošković, Konavoski vež u prošlosti i danas, Konavoski zbornik I, Dubrovnik 1982., str. 166.

² V. Tatarkjević, Istorija šest pojmova – Umetnost. Lepo. Forma. Stvaralaštvo. Podražavanja. Estetski doživljaj., Dodatak: O savršenstvu, Beograd, str.2 0-22.

čipkarstva u bivšoj Jugoslaviji koje su glavne tehnike izrade čipki i u Evropi. Zbirka sadrži veoma lepe primerke paške i idrijske čipke, a od čipki na iglu i batiće treba pomenuti retke primerke čipki primenjenih na rukavima ženskih košulja sa ostrva Lošinja. Takvih primeraka ima nekoliko desetina i u zagrebačkom Etnografskom muzeju, a Marijana Gušić ih tipološki određuje kao škedanjske rukave i svrstava ih u XVII i XVIII vek.³

Da bi se shvatile i objasnile osobenosti veza i čipke, potrebno je proučiti sve njihove elemente: tehniku, boju, ornamentiku, materijal, terminologiju. Osim što postoje razlike, uočavaju se i sličnosti kad su ornamenti, tehnike i njihovi nazivi u pitanju, i to ne samo u susednim oblastima već i na širem prostoru

Na kraju, rekla bih da i pored kulturnih, nacionalnih pa i istorijskih razlika postoje zajedničke crte i da ova dva načina dekorisanja tekstilnih predmeta predstavljaju vrlo važna sredstva ispoljavanja umetničkih sklonosti, kreativnosti, ali i društvenog priznanja i sticanja ugleda jer se ova vrsta rada u tradicionalnom društvu jako poštovala.

Rezime

Muzejska zbirka u proučavanju određene kulturne pojave kao dela opšteg kulturnog nasleđa

Kod nas vez, a donekle i čipka predstavljaju važan ukras tekstilnih predmeta. U tradicionalnoj kulturi vez je bio najvažniji ukras odeće, prvenstveno ženske. Kao i u Srbiji tako i na Balkanu, odnosno ostalim krajevima bivše Jugoslavije, vez krasi košulje, suknene odevne predmete, čarape, ženska oglavlja i tekstilno pokućstvo Čipka je, u tradicionalnoj kulturi, uglavnom ređi ukras i pretežno uske trake čipke su rađene na ivicama košulja ili su njima spajani šavovi na rukavima ženskih košulja. Evropski stilski uticaji, transformisani uglavnom posrednim prihvatanjem, uticali su na primorske i severne krajeve bivše Jugoslavije, naročito kad je čipka u pitanju, pa zahvaljujući toj činjenici, na prostoru bivše Jugoslavije, zastupljene su sve najvažnije evropske tehnike izrade čipke.

Da bi se shvatile i objasnile osobenosti veza i čipke potrebno je proučiti sve njihove elemente: tehniku, boju, ornamentiku, materijal, terminologiju. Osim što postoje razlike, uočavaju se i sličnosti kad su ornamenti, tehnike i njihovi nazivi u pitanju, i to ne samo u susednim oblastima već i na širem prostoru

³ M. Gušić, Rukav platnene košulje na starinskom ženskom ruhu iz Škednja pri Trstu, Slovenski etnograf IX, Ljubljana 1956., str. 185.

Na kraju, rekla bih da i pored kulturnih, nacionalnih pa i istorijskih razlika postoje zajedničke crte i da ova dva načina dekorisanja tekstilnih predmeta predstavljaju vrlo važna sredstva ispoljavanja umetničkih sklonosti, kreativnosti, ali i društvenog priznanja i sticanja ugleda jer se ova vrsta rada u tradicionalnom društvu jako poštovala.

Summary

The museum's collection in study of definite cultural apperance as a part of general cultural heritage

By us, embroldery and lacework present a very important decoration of textile subjects. In traditional culture embroldery was a most important decoration of clothes, primary of female clothes. As in Serbia, so in the Balkans, more exactly in other parts of ex-Yugoslavia, the embroldery decorates shirts, skirts, socks female kerchief and textile home furnishings. A lacework in traditional culture, is mainly less often decoration and predominatly closely bands of lacework are made on brims of shirts, or they are linking sleeves of female shirts. The European stilistic influences transformed, mainly by indirectly acceptance, influenced on coastal and northern areas of ex-Yugoslavia, specially when talk about lacework, so thanks to that fact, on the area of ex-Yugoslavia are presented all important European techniques of manufacturing lacework.

To understand and explain a specific of lacework and embroldery, it is necessary to study all its elements: techniques, colour, ornaments, material and terminology. Besides the differences, there are similarities when we talk about ornaments, techniques and its names, not only in neighbouring areas, but on wide area too.

At the end, I would tell, that by the cultural, national and historic differences, existes the in common characteristics, and these ways of decoration of textile subjects present very important mediums in demonstration of artistic inclinations, creativities, social admission and achieving reputation, because this kind of work in traditional society was very respected.

Key words:

museum collection, lacework, embroldery, ex-Yugoslavia.